

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет агротехнологій та природокористування
Кафедра садово-паркового та лісового господарства

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ Андрій МЕЛЬНИК

« ____ » _____ 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за другим (магістерським) рівнем вищої освіти
«Досвід ведення мисливського господарства в умовах ТОВ МРГ
«Ліси Сумщини»

Виконав: студент 2 курсу,
групи _____ ЛІС 2401м

спеціальності _____ 205 Лісове господарство
(шифр і назва спеціальності)

_____ Михайло ГОЛОВІН
(прізвище та ініціали)

Керівник _____ професор
_____ Андрій МЕЛЬНИК
(прізвище та ініціали)

Рецензент _____ професор
_____ Володимир ТРОЦЕНКО
(прізвище та ініціали)

Суми – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет агротехнологій та природокористування

Кафедра садово-паркового та лісового господарства

Освітній ступінь – магістр

Спеціальність – 205 «Лісове господарство»

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

**Зав. кафедрою садово-
паркового та лісового
господарства**

“ ____ ” _____ 20 ____ р.

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу студенту

Головіну Михайлу Юрійовичу

1. Тема роботи «Досвід ведення мисливського господарства в умовах ТОВ МРГ «Ліси Сумщини» Затверджено наказом по університету від “ ____ ” 202_ р. № _____
2. Термін здачі студентом закінченої роботи на кафедрі _____
3. Вихідні дані до роботи: *літературні джерела (інтернет ресурси, статті, тези, навчальні посібники, польові та біотичні обстеження)*
4. Перелік завдань, які будуть виконуватися в роботі: охарактеризувати складові ведення мисливського господарства й окреслити напрями його вдосконалення; дослідити ефективність біотехнічних заходів, спрямованих на підвищення чисельності основних видів мисливської фауни; оцінити ресурсний потенціал мисливських угідь та встановити рівень їх мисливсько-господарської цінності

Керівник дипломної роботи _____ (Мельник А. В.)

Завдання прийняв до виконання _____ (Головін М. Ю.)

Дата отримання завдання “ ____ ” _____ 2024 р .

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. СТАН ВИВЧЕННЯ ПИТАННЯ, ЩОДО СУЧАСНОГО СТАНУ ЛІСОМИСЛИВСЬКГО ГОСПОДАРСТВА	12
1.1. Стан та перспективи лісомисливського господарства в світі та Україні	12
1.2. Основні види мисливських господарств в Україні	14
1.3. Сучасні нормативно-правові та екологічні засади організації мисливського господарства	18
РОЗДІЛ 2. УМОВИ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ	22
2.1. Місце розташування та мисливських угідь ТОВ «Мисливсько- рибальське господарство «Ліси Сумщини»	22
2.2. Короткі відомості про організацію мисливського господарства	25
2.3. Мета та методика проведення досліджень	29
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВЕДЕННЯ ГОСПОДАСТВА В ТОВ МРГ «ЛІСИ СУМЩИНИ	31
3.1. Стан мисливського господарства Сумської області та ТОВ МРГ "Ліси Сумщини"	31
3.2. Інвентаризація та ємність мисливських угідь ТОВ МРГ "Ліси Сумщини	39
3.3. Організаційні засади експлуатації (добування) мисливських тварин	43
3.4. Біотехнічні заходи	49
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
ДОДАТКИ	71

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назви етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1.	Вибір теми і об'єкта досліджень	5-й семестр	
2.	Розробка завдання до кваліфікаційної роботи; складання календарного плану; формування змісту розрахунково-пояснювальної записки (формування переліку питань, які необхідно опрацювати в роботі). Підбір методик для проведення досліджень	5-й семестр	
3.	Виконання кваліфікаційної роботи		
3.1.	Підбір та аналіз літературних джерел з теми кваліфікаційної роботи	5-й семестр	
3.2.	Збір вихідних даних (проведення польових досліджень) для написання експериментальної частини кваліфікаційної роботи	6-й семестр	
3.3.	Підготовка загального варіанту кваліфікаційної роботи (розділ 1-3, висновки)	7-й семестр	
3.4.	Апробація результатів дослідження	За 40 днів до дати захисту	
4.	Перевірка роботи науковим керівником і допуск до попереднього захисту	За 35 днів до дати захисту	
5.	Перевірка кваліфікаційної роботи на унікальність	За 30 днів до захисту	
6.	Рецензування	За 15 днів до захисту	
7.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	За 10 днів до захисту	
8.	Прилюдний захист кваліфікаційної роботи перед екзаменаційною комісією	Відповідно наказу ректора	

Керівник кваліфікаційної роботи _____ / Андрій МЕЛЬНИК _____
підпис *Ім'я, ПРІЗВИЩЕ*

Здобувач _____ / Михайло ГОЛОВІН _____
підпис *Ім'я, ПРІЗВИЩЕ*

АНОТАЦІЯ

Михайло Головін. «Досвід ведення мисливського господарства в умовах ТОВ МРГ «Ліси Сумщини». Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня Магістра за спеціальністю «Лісове господарство», Сумський національний аграрний університет, Суми, 2025

Аналіз офіційної статистики щодо динаміки чисельності основних видів мисливської фауни за останні десятиріччя свідчить про стихійний, недостатньо впорядкований характер ведення мисливського господарства в більшості регіонів України. Попри невеликі обсяги добування основних мисливських видів, чисельність їх популяцій загалом залишається стабільною, а в окремих випадках - має тенденцію до зниження. Таким чином, вивчення досвіду та провадження ефективного ведення мисливського господарства є важливими складовими та шляху сталого розвитку.

Метою роботи є визначення теоретичних засад збереження та відтворення популяцій диких тварин, а також аналіз сучасного стану та перспектив розвитку мисливської галузі в умовах ТОВ МРГ «Ліси Сумщини» (Лівобережний Лісостепу України).

Предмет дослідження – біотехнічні заходи, що застосовуються для підвищення чисельності основних видів мисливської фауни в угіддях ТОВ «Ліси Сумщини».

Об'єкт дослідження – мисливські угіддя, розташовані на території ТОВ «Ліси Сумщини».

Отже результати досліджень виявлено, що досвід ТОВ «Ліси Сумщини» можна вважати ефективною моделлю ведення мисливського господарства у Лісостеповій зоні України. Господарство демонструє збалансований підхід, який включає: наукове планування; належну охорону угідь; грамотну організацію полювання; якісні біотехнічні заходи; взаємодію з місцевими громадами; постійний контроль за чисельністю та станом тварин. Планування чисельності основних видів мисливської фауни є науково виваженим.

- для кожного виду визначено оптимальну та мінімальну щільність;
- розраховані строки досягнення оптимальної чисельності (козуля європейська - 2023 р., кабан дикий - 2024 р., олень європейський - 2027 р., лань - 2031 р., заєць-русак - 2025 р., куниця лісова - 2029 р., куріпка сіра 2035 р.);
- розроблені допустимі норми вилучення (добування), що гарантують невиснажливе використання фауни.

Ключові слова: лісомисливські угіддя, мисливські тварини, біотехнічні та охоронні заходи, організація ведення господарства.

ABSTRACT

Mykhailo Golovin. "Experience of conducting a hunting economy in the conditions of LLC MRB "Forests of Sumy Region". Qualification work for obtaining a Master's degree in the specialty "Forestry", Sumy National Agrarian University, Sumy, 2025

Analysis of official statistics on the dynamics of the number of the main species of hunting fauna over the past decades indicates the spontaneous, insufficiently regulated nature of conducting a hunting economy in most regions of Ukraine. Despite the small volumes of production of the main hunting species, the number of their populations generally remains stable, and in some cases - has a tendency to decrease. Thus, studying the experience and implementing effective management of a hunting economy are important components of the path to sustainable development.

The purpose of the work is to determine the theoretical foundations of the preservation and reproduction of wild animal populations, as well as to analyze the current state and prospects for the development of the hunting industry in the conditions of LLC MGB "Sumshchyny Forests" (Left-Bank Forest-Steppe of Ukraine).

The subject of the study is biotechnical measures used to increase the number of the main species of hunting fauna in the lands of LLC "Sumshchyny Forests".

The object of the study is hunting grounds located on the territory of LLC "Sumshchyny Forests".

Thus, the results of the research revealed that the experience of LLC "Sumshchyny Forests" can be considered an effective model of conducting a hunting economy in the Forest-Steppe zone of Ukraine. The economy demonstrates a balanced approach, which includes: scientific planning; proper protection of the lands; competent organization of hunting; high-quality biotechnical measures; interaction with local communities; constant monitoring of

the number and condition of animals. Planning the number of the main species of hunting fauna is scientifically sound.

- o for each species, the optimal and minimum density have been determined;
- o the terms for achieving the optimal number have been calculated (European roe deer - 2023, wild boar - 2024, European red deer - 2027, fallow deer - 2031, brown hare - 2025, forest marten - 2029, gray partridge 2035);
- o permissible extraction (extraction) norms have been developed, which guarantee the non-exhaustive use of the fauna.

Keywords: forest hunting grounds, hunting animals, biotechnical and protective requirements, organization of management.

ВСТУП

Полювання з давніх часів було однією з основних форм діяльності людини та відіграло ключову роль у її виживанні. Однак із розвитком цивілізації біологічна значущість мисливства поступово знизилася. Нині мисливське господарство розглядається як традиційний вид діяльності населення й суб'єктів господарювання, а полювання – як форма активного відпочинку й спорту, що формує важливу складову системи лісокористування [3].

Аналіз офіційної статистики щодо динаміки чисельності основних видів мисливської фауни за останні десятиріччя свідчить про стихійний, недостатньо впорядкований характер ведення мисливського господарства в більшості регіонів України. Попри невеликі обсяги добування основних мисливських видів, чисельність їх популяцій загалом залишається стабільною, а в окремих випадках - має тенденцію до зниження [27].

На сучасному етапі розвитку суспільства ефективно мисливське господарство ґрунтується на впровадженні комплексу природоохоронних та біотехнічних заходів. Під час організації мисливських угідь першочергове значення має врахування їхнього кормового потенціалу та загального біопродуктивного ресурсу. Раціонально сплановані та систематично проведені біотехнічні заходи дають змогу істотно підвищити чисельність мисливських видів тварин і загальну продуктивність угідь, що робить це питання особливо актуальним в умовах сьогодення [38-40].

У природних умовах дикі тварини постійно перебувають під впливом комплексу абіотичних, біотичних та антропогенних факторів, які визначають стан їх популяцій. Вони прямо чи опосередковано впливають на чисельність, плодючість, смертність, сезонні переміщення та міграції, рівень захворюваності, а також фізичний і фізіологічний стан мисливських тварин [32].

Антропогенний тиск на довкілля простежується в трансформації основних абіотичних факторів, особливо кліматичних (температура, освітленість, вологість, радіаційний режим, тиск), які є найбільш мінливими [1, 26]. Підвищення температурного режиму та зменшення кількості опадів сприяють збільшенню частоти суховітрів, спеки та різких перепадів температури протягом доби. Температура загалом впливає на поширення деяких видів по кормовій базі. Антропогенний вплив проявляється через інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва (використання високотоксичних хімікатів для боротьби з небажаними організмами), високу розораність земель, меліоративні заходи, що зрештою призвело до зменшення кормової бази копитних та місць проживання інших мисливських тварин [43]. Наразі розораність земель в Україні є найбільшою у світі, сягаючи 56% від загальної площі, та 80% – сільськогосподарських угідь.

Дії людини в природному середовищі, свідомі чи несвідомі, часто викликають стрес у диких тварин, що може призвести до значних фізіологічних змін у тварин. Так званий фактор порушення порядку в мисливських угіддях виникає переважно через присутність у них значної кількості людей: проведення різних лісогосподарських та лісогосподарських робіт, збір ягід та грибів, туризм тощо.

Таким чином, вивчення досвіду та провадження ефективного ведення мисливського господарства є важливими складовими та шляху сталого розвитку.

Мета і завдання дослідження

Метою роботи є визначення теоретичних засад збереження та відтворення популяцій диких тварин, а також аналіз сучасного стану та перспектив розвитку мисливської галузі в умовах ТОВ МРГ «Ліси Сумщини».

Основними завданнями дослідження є:

- охарактеризувати складові ведення мисливського господарства й окреслити напрями його вдосконалення;

- дослідити ефективність біотехнічних заходів, спрямованих на підвищення чисельності основних видів мисливської фауни;
- оцінити ресурсний потенціал мисливських угідь та встановити рівень їх мисливсько-господарської цінності.

Предмет і об'єкт дослідження

Предмет дослідження – біотехнічні заходи, що застосовуються для підвищення чисельності основних видів мисливської фауни в угіддях ТОВ «Ліси Сумщини».

Об'єкт дослідження – мисливські угіддя, розташовані на території ТОВ «Ліси Сумщини».

Методи дослідження.

Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс методів:

- лісівничі та еколого-фітоценотичні – з метою аналізу умов існування та кормової бази;
- мисливськогосподарські – для типізації угідь, їх бонітування та оцінки придатності для основних видів мисливських тварин;
- польові зоологічні методи – для проведення обліку чисельності звірів та оцінки динаміки їх популяцій;
- математико-статистичні методи – для обробки отриманих польових даних і встановлення закономірностей впливу біотехнічних заходів на чисельність тварин.

Методи дослідження – порівняльний аналіз та математична статистика. Для аналізу використовувалися матеріали статистичної звітності та обліку Державного комітету статистики, Державного агентства лісових ресурсів України, Сумського обласного управління лісового та мисливського господарства, літературні джерела, результати власних досліджень. Статистичний аналіз результатів дослідження проводився за допомогою дисперсійного аналізу з використанням комп'ютерних програм Statistica-8.0.

Практичне значення результатів. Отримані експериментальні дані можуть бути використані лісомисливськими підприємствами регіону для

підвищення ефективності ведення мисливського господарства. На основі результатів досліджень підготовлено 3 тези, представлені одна на IV Міжнародній науково-практичній конференції «SCIENCE, TECHNOLOGY AND GLOBAL CHALLENGES», 28-30.11.2024 року, Осака, Японія та дві на Науково-практичній конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумський НАУ (14-18 квітня 2025 року).

Зміст роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел (45 найменувань). Загальний обсяг становить 84 сторінки машинописного тексту, містить 11 таблиці, 9 рисунків і 11 сторінок додатків.

РОЗДІЛ 1

СТАН ВИВЧЕННЯ ПИТАННЯ, ЩОДО СУЧАСНОГО СТАНУ ЛІСОМИСЛИВСЬКГО ГОСПОДАРСТВА

1.1. Стан та перспективи лісомисливського господарства в світі та Україні

Розвиток мисливського господарства в Україні має стратегічне значення для національної економіки, збереження біорізноманіття та сталого соціально-економічного розвитку сільських територій. Ця галузь функціонує як сфера суспільного виробництва та специфічна соціально-економічна діяльність, що базується на сталому використанні, охороні та відтворенні ресурсів тваринного світу [28-29].

Мисливське господарство забезпечує дохід через екосистемні послуги, мисливський туризм, організацію полювання та створює робочі місця, підтримуючи місцеві громади і сприяючи розвитку депресивних територій. Соціальні функції галузі охоплюють задоволення рекреаційних, духовних та естетичних потреб, а також збереження культурного значення через підтримку традиційних методів і заохочення активного відпочинку на природі. Економічні функції виражаються у здатності надавати різноманітні ресурси та послуги для провадження економічної діяльності [1, 9]. Ключова екологічна роль мисливства полягає у забезпеченні збереження біологічного різноманіття та в охороні й відтворенні природних ресурсів. Полювання є важливим інструментом регулювання популяцій диких тварин, зокрема хижаків, що запобігає перенаселенню і, як наслідок, виникненню екологічного дисбалансу. Належний менеджмент мисливської галузі сприяє поліпшенню середовища існування та підтримує біорізноманіття, заохочуючи громадські зусилля з охорони природи. Згідно з Законом України «Про мисливське господарство та полювання» [17], основними завданнями

галузі є охорона, регулювання чисельності, використання та відтворення мисливських тварин, а також надання послуг мисливцям.

Сучасні соціально-економічні умови в країні вимагають формування стратегії розвитку та модернізації законодавчої і нормативно-правової бази, а також впровадження сучасних технологій для забезпечення ефективного відтворення державного мисливського фонду.

За всі роки існування української незалежності загальна площа мисливських угідь, на жаль, зменшилась майже на 30%, це до 38,8 млн. га. Наслідком цього є значне скорочення чисельності переважної більшості мисливських тварин. Експерти зазначають, що за роки незалежності чисельність хутрових звірів в Україні зменшилась на 22,4%, а копитних - на 18% [30-31]. Характерною особливістю полювання є його періодичність, сезонність. Так, сезон полювання на оленів, качок, перепелів припадає на серпень, а сезон полювання на зайців-русаків і кабанів – на січень.

Затвердження лімітів використання мисливських тварин є обов'язковим, багатоцільовим, щорічним державним механізмом регулювання популяцій тваринного світу. Воно виходить далеко за межі дозволу на полювання, виконуючи критичні екологічні, епізоотичні (протиепідемічні) та економічні функції, що впливають на стан екосистем та сільське господарство.

Ліміти використання (відстрілу, відлову) диких парнокопитних та хутрових звірів, затверджуються наказом Міністерства енергетики та захисту довкілля України.

Після початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році, безпекові фактори стали вирішальними. Місцеві військові адміністрації мають право встановлювати обмеження або повну заборону на полювання, що часто й відбувається, особливо у прифронтових та прикордонних областях, як-от Сумська. Без дозволу місцевої влади, затверджені ліміти не можуть бути реалізовані. Наприклад, ліміти на сезон 2023/2024 років були погоджені лише у листопаді 2023 року, коли більша частина сезону вже

минула, попри подання документів ще навесні. Така затримка може означати, що фактичне полювання, особливо на парнокопитних, було неможливим або обмеженим.

За результатами аналізу сучасного стану мисливства в Україні та узагальнення досвіду щодо практики ведення мисливського господарства в європейських країнах, варто виокремити проблемні питання, які потребують вирішення як найшвидше:

- оптимізація системи управління мисливським господарством;
- вдосконалення національного законодавства та його інтеграція в Європейське законодавче поле щодо ведення сталого мисливського господарства;
- врегулювання суспільних взаємовідносин в мисливській галузі;
- розбудову ринку продукції полювання, включно з мисливськими трофеями;
- розвиток національного та регіонального мисливського туризму;
- правове регулювання проведення полювання в умовах воєнного стану

1.2. Основні види мисливських господарств в Україні

Мисливське господарство України є важливим елементом системи природокористування, що поєднує раціональне використання фауни, охорону біорізноманіття та розвиток рекреаційної інфраструктури [33-35]. Формування цієї галузі відбувалося протягом тривалого часу, що зумовило появу різних форм організації ведення господарства. У науковій літературі наголошується, що сучасна структура мисливського господарства є результатом поєднання історичних традицій і нових економічних реалій.

Українське мисливське законодавство визначає мисливські угіддя як території, де мешкають мисливські види тварин і здійснюються заходи з їх охорони та регулювання [15-17]. Ці угіддя закріплюються за різними користувачами - державними, приватними, комунальними та громадськими

організаціями. Такий підхід забезпечує різнобічність управлінських моделей і створює основу для порівняльного аналізу ефективності різних форм господарювання [20].

Державні мисливські господарства України займають ключове місце у системі ведення мисливського господарства. Вони функціонують у складі державних лісогосподарських підприємств і мають найбільшу історичну спадковість та науково-методичну підтримку. У літературі зазначається, що державні господарства забезпечують стратегічну основу для підтримання сталого стану мисливської фауни, оскільки мають доступ до великих лісових масивів, що дозволяє формувати стабільні популяції копитних, хижих та дрібних тварин.

Комунальні мисливські господарства України представлені підприємствами, що перебувають у власності територіальних громад. Їхня діяльність ґрунтується на принципах локального управління природними ресурсами та безпосереднього врахування інтересів місцевих жителів. У наукових джерелах наголошується, що роль комунальних господарств є особливо важливою в тих регіонах, де мисливські угіддя мають переважно місцеве значення. Такі господарства зазвичай оперують угіддями середньої або малої площі, що впливає на можливості здійснення біотехнічних заходів. Фінансування таких підприємств залежить від бюджетів громад, що нерідко обмежує їхню діяльність. Це позначається на якості охорони мисливських угідь, кількості єгерів та можливості інвестицій у розвиток інфраструктури.

Громадські мисливські господарства України є одними з найчисельніших за територіальним охопленням. До них належать угіддя, передані в користування громадським організаціям мисливців, серед яких найбільшою є Українське товариство мисливців і рибалок. Ці господарства мають тривалу історію та значну соціальну роль. Вони мають розвинену систему взаємодії між мисливцями-аматорами, що дозволяє забезпечити колективну охорону угідь. УТМР традиційно займається вихованням молодих мисливців, проведенням лекцій та мисливсько-природничою

просвітою. Громадські мисливські господарства відіграють також значну роль у підтриманні соціальних традицій і культурних особливостей полювання. Їхня діяльність сприяє збереженню історичних форм природокористування та формуванню екологічно відповідального ставлення до природи.

Приватні мисливські господарства України є найбільш динамічною формою ведення мисливського господарства. Вони виникли на хвилі економічної лібералізації та характеризуються високим рівнем інвестицій у природоохоронні та господарські заходи [10, 12]. Вони орієнтовані переважно на трофейне полювання, що потребує високої якості тваринного фонду. Це стимулює інтенсивну біотехнію, включаючи підгодівлю, штучне розселення тварин, створення кормових полів і зимових укриттів.

Окрему групу становлять *вольєрні мисливські господарства*, які спеціалізуються на утриманні та розведенні тварин у напіввільних умовах. Вольєрне утримання дозволяє контролювати чисельність тварин і створювати високоякісні трофейні групи.

Вольєрне господарювання має значні можливості для розведення таких видів, як муфлон, лань, олень благородний і фазан. Це дозволяє формувати стійкий генофонд мисливських тварин, який може використовуватися як у мисливських цілях, так і для відтворення популяцій у природних угіддях.

Приклади українських господарств представлені в таблиці 1.

Значним викликом для всіх типів господарств залишається браконьєрство, що негативно впливає на стан мисливських популяцій. Ефективна боротьба з ним можлива лише за умови застосування сучасних технологій та скоординованої взаємодії між суб'єктами господарювання.

У сучасних умовах особливого значення набувають біотехнічні заходи. Саме вони забезпечують підгодівлю тварин, облаштування солонців, годівниць, водопоїв, зимових укриттів та інших елементів, необхідних для підтримання оптимальних умов існування фауни.

Таблиця 1

Основні види мисливських господарств України

Тип мисливського господарства	Форма власності / засновник	Основні завдання та функції	Джерела фінансування	Приклади господарств
Державні	Державна власність (Держлісагентство, Міндовкілля)	<ul style="list-style-type: none"> Охорона і відтворення мисливської фауни Регулювання чисельності тварин Контроль полювання Ведення обліку дичини 	Державний бюджет, власні надходження (ліцензії, платні послуги)	ДП «Маневицьке ЛМГ» (Волинська обл.) ДП «Білоцерківське ЛМГ» (Київська обл.)
Комунальні	Органи місцевого самоврядування (обласні, районні ради)	<ul style="list-style-type: none"> Управління мисливськими угіддями місцевого значення Проведення біотехнічних заходів Розвиток туризму 	Місцеві бюджети, платні послуги, членські внески	КП «Мисливець» (Львівська обл.) Комунальне МГ «Кам'янець-Подільське»
Громадські (УТМР)	Громадські організації мисливців і рибалок	<ul style="list-style-type: none"> Організація полювань для членів Охорона угідь. Ведення обліку тварин Підгодівля, відтворення дичини 	Членські внески, платні послуги, мисливські збори	Сумська, Хмельницька, Черкаська обласні організації УТМР
Приватні	Приватні власники або юридичні особи	<ul style="list-style-type: none"> Розвиток мисливського туризму Платне полювання Розведення тварин у вольерах Охорона території 	Власні кошти, туристичні послуги, мисливські тури	ТОВ «Сокіл» (Київська обл.) МГ «Старий Маяк» (Полтавська обл.) ТОВ «Ліси Сумщини»

Продовження таблиці 1

Мисливські господарства природно-заповідного фонду (ПЗФ)	Національні парки, біосферні, природні заповідники	<ul style="list-style-type: none"> • Збереження генофонду дикої фауни • Проведення наукових досліджень • Контроль чисельності тварин • Полювання заборонене або обмежене 	Державний бюджет, гранти, наукові програми	Карпатський біосферний заповідник Національний парк «Синевир»
--	--	--	--	--

Мисливське господарство України, попри його стратегічне соціально-економічне та екологічне значення, потребує негайної та всебічної модернізації для подолання системних криз. Ключовим аспектом є те, що скорочення площі угідь та чисельності тварин свідчить про неефективність існуючої системи управління, особливо в частині відтворення державного мисливського фонду.

1.3. Сучасні нормативно-правові та екологічні засади організації мисливського господарства

В останні два десятиріччя в Україні особливої актуальності набуло питання приведення мисливського господарства, зокрема полювання, до рівня вимог сталого розвитку та гармонізації з європейськими природоохоронними стандартами. Система державного регулювання у цій сфері ґрунтується на положеннях Конституції України та низки базових законодавчих актів, серед яких:

- Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.);
- Закон України «Про екологічну експертизу» (1995 р.);

- Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» (2000 р.);
- Закон України «Про тваринний світ» (2001 р.);
- Лісовий кодекс України (у редакції Закону від 8 лютого 2006 р. № 3404-IV).

Зазначені нормативні акти визначають сучасні правові засади охорони, використання та відтворення ресурсів дикої фауни. Відповідно до них, Україна *не належить до промислових мисливських країн*: мисливство має переважно спортивний та рекреаційний характер, а кількість мисливців-аматорів залишається стабільною.

Для збереження рідкісних та цінних компонентів фауни в Україні створено низку природних заповідників, що перебувають під повною охороною держави, де будь-яка господарська діяльність заборонена. Серед них:

- заповідники степового типу - Чорноморський, «Асканія-Нова», Український степовий;
- заповідники лісового типу - Карпатський, Поліський, Канівський.

Сукупна площа природних заповідників становить 56,4 тис. га, що формує основу для збереження біорізноманіття та природних популяцій мисливських видів.

Антропогенний вплив на мисливську фауну

Аналіз сучасного стану тваринного світу України засвідчує, що істотний антропогенний тиск є одним із ключових чинників скорочення ареалів диких тварин [23, 33, 35]. Найбільш суттєвими є:

1. Вилучення природних угідь

Щорічно значні території природних ландшафтів трансформуються під впливом:

- розширення міської забудови,
- будівництва інфраструктурних та промислових об'єктів,
- інтенсивного освоєння земель у сільському господарстві.

Це призводить до фрагментації середовища проживання, скорочення площі лісів, лук і болотних комплексів, що є природними кормовими та укритими стаціями для диких тварин.

2. Створення зелених зон навколо промислових міст

Для поліпшення ситуації у 1970–1990-х роках урядом були створені так звані *зелені зони* навколо великих промислових міст. Вони відіграють роль:

- місць рекреації населення;
- буферних територій між урбанізованим середовищем і природними екосистемами;
- оселищ для мисливської фауни (лось, олень, козуля, дрібні хутрові тварини).

Однак умови існування тварин у цих лісах суттєво відрізняються від природних.

Причини обмеженої придатності приміських лісів для дикої фауни

Приміські ліси створюють низку екологічних викликів:

1. Інтенсивне рекреаційне навантаження - значна кількість відвідувачів порушує біоритми тварин, сприяє витісненню видів з оптимальних ділянок.
2. Невеликі та ізольовані площі лісових масивів - обмежують можливості міграцій та формування повноцінних популяцій.
3. Недостатня кормова база - антропогенне навантаження та відсутність природних луків зменшує кормову продуктивність.
4. Підвищена чисельність природних і синантропних хижаків (бродячі собаки, коти, ворони) створює додатковий пресинг.
5. Порушення природної структури лісу - витоптування, зрідженість підліску, збирання ягід, грибів, плодів.
6. Шумове навантаження - особливо у вихідні, призводить до хронічного стресу тварин.

Такі умови не забезпечують повноцінного відтворення мисливських видів, а лише створюють умови для їх тимчасового виживання.

Висновок до розділу 1.

Сучасний стан мисливського господарства України визначається поєднанням високого нормативно-правового регулювання та значних екологічних викликів. Незважаючи на прогресивні законодавчі норми та створення природних заповідників, антропогенний тиск, фрагментація ландшафтів і рекреаційне навантаження суттєво обмежують можливості стабільного відтворення диких тварин.

РОЗДІЛ 2

УМОВИ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

2.1. Місце розташування та мисливських угідь ТОВ «Мисливсько-рибальське господарство «Ліси Сумщини»

Мисливські угіддя Товариства з обмеженою відповідальністю «Мисливсько-рибальське господарство «Ліси Сумщини» розташовані у південно-східній частині Сумської області, в межах Сумського району. Перелік територій, на яких розміщені мисливські угіддя, подано в таблиці 2.1.

Юридична адреса господарства:

с. Михайлівське, вул. Чернишевського, буд. 37,
Сумський район, Сумська область, 42407.

Фактична адреса контори мисливського господарства:

42424, ТОВ Агрофірма «Хвиля»,
Сумська обл., Сумський р-н, с. Осоївка, пров. Заводський, буд. 4.

Таблиця 2.1.

Розподіл площі мисливських угідь між землекористувачами

Найменування землекористувача	Площа, га
Філія «Краснопільське лісове господарство» ДП «Ліси України»	9601,5
Сумський агролісгосп	584,8
Краснопільський агролісгосп	2563,2
Угіддя територіальних громад Сумського району	17323,5
Загальна площа мисливських угідь	30073,0

Господарство має організовану інфраструктуру, зокрема будинки для егерської служби та перебування мисливців, зона барбекю та літні майданчики (рис 2.1).

Рис. 2.1. Інфраструктурні складові ТОВ МРГ «Ліси Сумщини» (власне фото)

Лісовий фонд мисливського господарства

Лісовий фонд ТОВ «Мисливсько-рибальське господарство «Ліси Сумщини» представлений лісовими дачами та окремими ділянками лісу, розташованими у мозаїчному поєднанні із сільськогосподарськими угіддями та населеними пунктами. Така структура ландшафту формує різноманітні типи біотопів, сприятливі для існування як осілих, так і мігруючих видів мисливської фауни (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Лісові угіддя та місцева популяція оленя плямистого в ТОВ МРГ «Ліси Сумщини» (власне фото)

Опис меж мисливського господарства

Мисливські угіддя ТОВ «Мисливсько-рибальське господарство «Ліси Сумщини»» розташовані в південно-східній частині Сумської області, в межах Сумського району. Їх межі визначаються такими орієнтирами:

З півночі – від с. Велика Рибиця вздовж русла річки Псел до колишньої межі Краснопільського та Сумського районів (за картографічними матеріалами).

З заходу – по межі Осоївського та Сумського лісництв; далі – уздовж межі Сумського та Великописарівського лісництв до автомобільної дороги Суми–Харків; цією ж дорогою - до с. Велика Сироватка.

З півдня – від с. Велика Сироватка по автомобільній дорозі Суми–Краснопілля до залізничного переїзду Суми–Глибне–Самотоївка–Краснопілля (згідно з нормативними документами).

Зі сходу – від перехрестя залізничної колії Суми–Угроїди з дорогою Суми–Глибне–Краснопілля по автомобільній дорозі Суми–Краснопілля до с. Глибне; далі - по дорозі Суми–Угроїди поблизу с. Осоївка. Потім - уздовж залізничної колії по межі Угроїдського та Осоївського старостатів до дороги Осоївка–Петрушівка, а від неї - по межі Малорибицького, Тур’янського та Миропільського старостатів до русла річки Псел у межах с. Рибиця.

1.2. Короткі відомості про організацію мисливського господарства

Площа мисливських угідь, наданих у користування ТОВ «Мисливсько-рибальське господарство “Ліси Сумщини”» відповідно до рішення XIX сесії IV скликання Сумської обласної ради від 16.09.2004 р. «Про надання в користування мисливських угідь», становить 30073,0 га.

До складу мисливських угідь не включаються:

- землі населених пунктів;
- території з будівлями та спорудами;
- бази відпочинку;
- дороги загального користування;
- непродуктивні землі.

Відповідно до матеріалів інвентаризації, площа території мисливського господарства становить 30073,0 га, з них:

- лісові угіддя – 12126,3 га;

- польові угіддя – 16872,6 га;
- водно-болотні угіддя – 797,0 га;
- інші угіддя – 277,1 га.

Основні завдання ведення мисливського господарства

До найважливіших завдань господарства належать:

- максимальне використання продуктивності мисливських угідь з урахуванням їх екологічного стану;
- раціональне використання державного мисливського фонду із недопущенням погіршення природних умов проживання тварин;
- забезпечення охорони та відтворення мисливських тварин, включаючи види, занесені до Червоної книги України;
- здійснення охорони державного мисливського фонду від браконьєрства та інших незаконних дій;
- збереження та покращення місць перебування тварин, у тому числі лісових, польових і водно-болотних біотопів;
- проведення первинного обліку чисельності та добування мисливських тварин, оцінювання їх стану та характеристик угідь, а також подання відповідних матеріалів до державних облікових структур;
- участь у підготовці матеріалів погодження надання мисливських угідь у користування;
- врахування планів формування територіальних громад у межах діяльності господарства;
- оперативне інформування природоохоронних, лісових, мисливських, ветеринарних та санітарно-епідеміологічних служб про:
  - захворювання тварин,
  - погіршення стану середовища перебування,
  - загрозу масового знищення чи загибелі тварин;
- організація профілактичних та протиепізоотичних заходів;
- використання у господарській діяльності матеріалів базового та безперервного лісовпорядкування.

Кліматрайону проведення досліджень

Відповідно до лісорослинного районування України, територія мисливського господарства ТОВ «Мисливсько-рибальське господарство “Ліси Сумщини”» належить до північної частини лівобережної лісостепової зони. Клімат території характеризується помірною континентальністю, чіткою сезонністю та достатньою кількістю опадів, необхідною для нормального росту і розвитку основних лісоутворюючих порід, а також для стабільного відновлення природної кормової бази мисливської фауни.

Поступовий характер зміни температур протягом року свідчить про відсутність різких кліматичних коливань, що створює сприятливі умови для ведення лісового та мисливського господарства.

Для оцінки кліматичних умов, важливих у мисливській справі, наведено основні кліматичні показники (табл. 2.1).

Аналіз кліматичних умов та їх значення для господарства

Серед кліматичних факторів, що можуть негативно впливати на ріст і розвиток лісових насаджень, слід відзначити:

- пізні весняні та ранні осінні заморозки, які ушкоджують молоді рослини;
- сильні та сухі вітри, що висушують верхні шари ґрунту, погіршуючи умови приживлення лісових культур;
- значну глибину промерзання ґрунту взимку, що впливає на зимівлю дрібних ссавців та зерноїдних птахів;
- висоту снігового покриву, яка може ускладнювати доступність кормів для копитних.
- У цілому кліматичні умови території є сприятливими для росту основних лісоутворюючих порід: сосни звичайної, ялини європейської, дуба звичайного, ясена звичайного, клена гостролистого, липи дрібнолистої, берези повислої, осики, вільхи чорної.
- Наявність деревостанів високих бонітетів підтверджує придатність території для сталого лісового господарювання.

Таблиця 2.1

**Кліматичні показники району діяльності
мисливського господарства**

Показник	Одиниця виміру	Значення
1. Температура повітря		
– середньорічна	°С	+6,0
– абсолютний максимум	°С	+37
– абсолютний мінімум	°С	–36
2. Кількість опадів на рік	мм	508
3. Тривалість вегетаційного періоду	днів	197
4. Останні заморозки навесні	дата	02.06
5. Перші заморозки восени	дата	11.09
6. Середня дата замерзання рік	дата	16.12
7. Стійкий сніговий покрив	дата	24.03
– потужність шару снігу	см	12
– дата появи		12.12
– дата сходження у лісі		21.03
8. Глибина промерзання ґрунту		
– середня	см	49
– максимальна	см	117
9. Переважаючі напрями вітрів:		
– зима	румб	ПнЗ, ПнС
– весна	румб	ПдЗ, ПдС
– літо	румб	Пд, ПдС
– осінь	румб	ПдЗ, ПнС
10. Середня швидкість вітру по сезонах:	м/с	
– зима		4,8
– весна		4,2
– літо		3,9
– осінь		4,1
11. Відносна вологість повітря по сезонах:	%	
– зима		83
– весна		70
– літо		56
– осінь		63
Середньорічна вологість	%	68

Значення клімату для мисливської фауни

Кліматичні умови загалом сприятливі для існування таких видів мисливської фауни:

- лось європейський,
- олень благородний,
- козуля європейська,
- кабан дикий,
- заєць-русак,
- дрібна хутрова фауна.

Однак окремі погодні фактори можуть суттєво впливати на їх чисельність:

- висока потужність снігового покриву при низьких температурах ускладнює пересування та пошук кормів;
- пізні весняні заморозки можуть зменшувати кормову базу на луках та узліссях;
- сильні вітри й літні посухи зменшують продуктивність трав'янистих біоценозів.

Разом із тим клімат дозволяє проводити на території господарства акліматизацію та реакліматизацію цінних мисливських видів, що підвищує його потенціал як мисливсько-природничого об'єкта.

2.3. Мета та методика проведення досліджень

Метою роботи є визначення теоретичних засад збереження та відтворення популяцій диких тварин, а також аналіз сучасного стану та перспектив розвитку мисливської галузі в умовах діяльності підприємства.

Основними завданнями дослідження є:

- охарактеризувати складові ведення мисливського господарства й окреслити напрями його вдосконалення;
- дослідити ефективність біотехнічних заходів, спрямованих на підвищення чисельності основних видів мисливської фауни;

- оцінити ресурсний потенціал мисливських угідь та встановити рівень їх мисливсько-господарської цінності.

Предмет і об'єкт дослідження

Предмет дослідження – біотехнічні заходи, що застосовуються для підвищення чисельності основних видів мисливської фауни в угіддях ТОВ МРГ «Ліси Сумщини».

Об'єкт дослідження – мисливські угіддя, розташовані на території ТОВ МРГ «Ліси Сумщини».

Методи дослідження.

Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс методів:

- лісівничі та еколого-фітоценотичні – з метою аналізу умов існування та кормової бази;
- мисливськогосподарські – для типізації угідь, їх бонітування та оцінки придатності для основних видів мисливських тварин;
- польові зоологічні методи – для проведення обліку чисельності звірів та оцінки динаміки їх популяцій;
- математико-статистичні методи – для обробки отриманих польових даних і встановлення закономірностей впливу біотехнічних заходів на чисельність тварин.

Для аналізу використовувалися матеріали статистичної звітності та обліку Державного комітету статистики, Державного агентства лісових ресурсів України, Сумського обласного управління лісового та мисливського господарства, літературні джерела, результати власних досліджень.

Статистичний аналіз результатів дослідження проводився за допомогою дисперсійного аналізу з використанням комп'ютерних програм Statistica-8.0.

РОЗДІЛ 3
РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ
ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВЕДЕННЯ ГОСПОДАСТВА В ТОВ
МРГ «ЛІСИ СУМЩИНИ»

3.1. Стан мисливського господарства Сумської області та ТОВ МРГ "Ліси Сумщини"

В Сумській області видова структура чисельності копитних мисливських тварин становить: козуля європейська (71,6 %), кабан дикий – 13,9 %, олень благородний – 8,8 %; плямистий олень – 2,3 %. Лось європейський та зубр європейський, на яких заборонено полювати, становлять 2,6 % та 0,7 % відповідно. Окремо варто відзначити темпи зростання у 2022 році популяції європейського лося (6,2 тис. особин). Подібна тенденція до збільшення популяції зубра європейського. Цей унікальний вид добре почувається під охороною Червоної книги, а чисельність поголів'я наразі становить 64 особин [12].

Зазначені вище тенденції чисельності тварин в Україні відображені у статистиці добування тварин у 2022 році. Найбільше добуто козулі європейської (10,4 тис. особин) на рівні 78,8% та кабана дикого (2,1 тис. особин) на рівні 15,9%. Відсоток добутку плямистого оленя та оленя благородного становить 1,5 та 3,0% від загальної кількості виловлених копитних. У період 2020–2024 років в Україні не добувались ні зубр європейський, ні лось європейський, ні муфлон європейський.

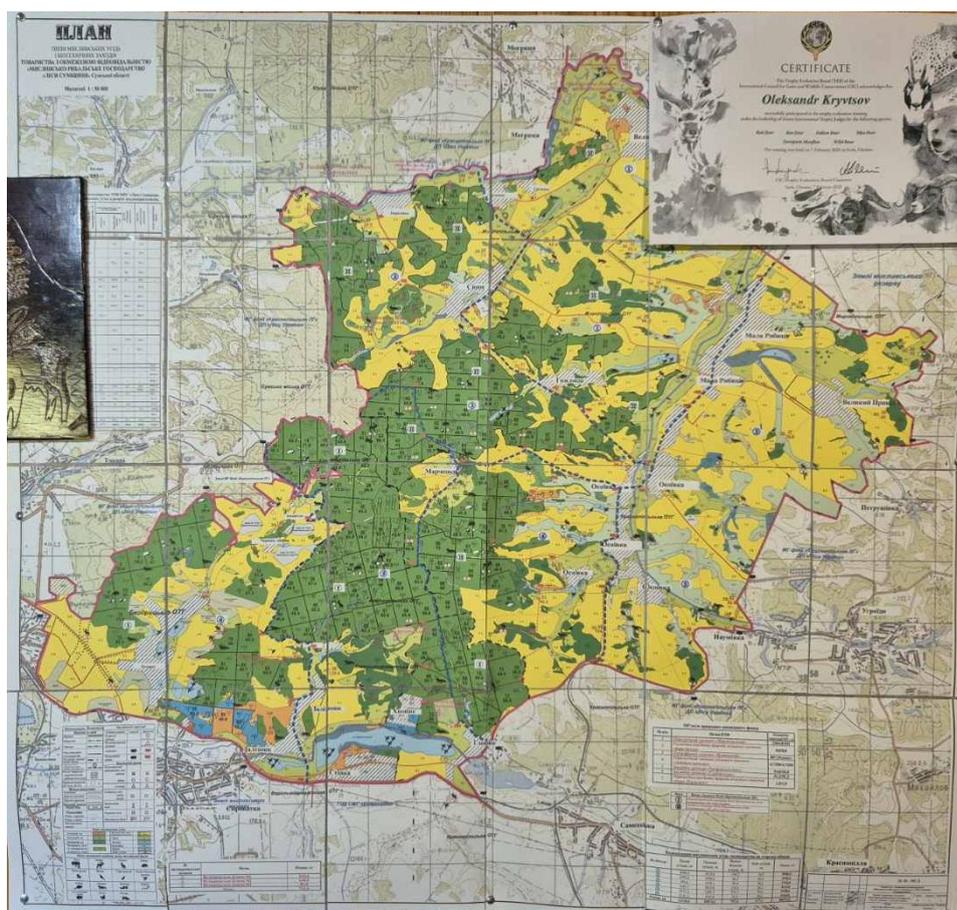
Дослідження проводились в умовах ТОВ МРГ "Ліси Сумщини" (рис. 3.1). Дані угіддя розташовані в південно-східній частині Сумської області, у межах Сумського району. Конфігурація їх території визначається такими орієнтирами:

З півночі – від с. Велика Рибиця вздовж русла річки Псел до колишньої адміністративної межі Краснопільського та Сумського районів (відповідно до картографічних матеріалів).

З заходу – по межі Осоївського та Сумського лісництв; далі – уздовж межі Сумського та Великописарівського лісництв до автомобільної дороги Суми–Харків, якою межа простягається до с. Велика Сироватка.

З півдня – від с. Велика Сироватка по автомобільній дорозі Суми–Краснопілля до залізничного переїзду на лінії Суми–Глибне–Самотоївка–Краснопілля (відповідно до чинних нормативних документів).

Зі сходу – від перехрестя залізничної колії Суми–Угроїди з дорогою Суми–Глибне–Краснопілля по автодорозі Суми–Краснопілля до с. Глибне; далі – по дорозі Суми–Угроїди поблизу с. Осоївка.

Рис. 3.1. Карта мисливських угідь ТОВ МРГ "Ліси Сумщини"

У відповідності до інвентаризації площа території мисливського господарства складає – 30073,0 га в тому числі:

-лісові угіддя – 12716,3 га: в тому числі хвойні молодняки – 201,3 га, хвойні пристиглі, стиглі та перестійні – 197,1 га; листяні молодняки 1 та 2 групи віку – 2116,4 га, змішані пристиглі, стиглі та перестійні – 9330,9 га, змішані молодняки 1 та 2 групи віку – 82,3 га, змішані пристиглі, стиглі та перестійні – 131,2 га, чагарники – 19,0 га, балки що заросли деревною та чагарниковою рослинністю – 48,0 га;

-польові угіддя:- 16872,6 га, в тому числі рілля і с/г культури -10638,4 га, луки – 5155,1 га, балки чисті -1079,1 га;

-водні- болотні угіддя:- 797,0 га, в тому числі болота -202,0 га, водойми -595,0, га.

-інші угіддя: - 277,1 га.

Всі категорії мисливських угідь знаходились і знаходяться у задовільному санітарному стані і не вимагають спеціальних заходів щодо їх покращення.

Санітарний стан території функціонування мисливського господарства

Санітарний стан території діяльності мисливського господарства у цілому є сприятливим для існування та відтворення диких тварин. За останні п'ять років на угіддях не було зареєстровано спалахів небезпечних епізоотій серед диких копитних та інших тварин, за винятком випадків сказу у лисиці, що фіксуються майже щорічно й мають спорадичний характер.

Також періодично реєструвалися випадки африканської чуми свиней (АЧС) - гострої висококонтагіозної вірусної хвороби, спричиненої ДНК-вірусом, що уражує свиней усіх вікових груп. Хвороба характеризується:

- при гострому перебігу - септицемією, численними геморагіями та швидкою загибеллю тварин протягом 1–3 діб;

- при підгострому та хронічному - крупозними та дифтеритичними пневмоніями, колітом, виснаженням організму;
- інкубаційний період зазвичай становить 5–8 днів;
- ефективних методів лікування не існує.

Усі випадки захворювання оперативно локалізувалися. Господарство проводило відстріл хворих тварин, їх належну утилізацію, а також виконувало ветеринарно-санітарні заходи відповідно до чинних нормативних вимог з метою недопущення подальшого поширення інфекції в природі.

Протягом минулого ревізійного періоду, згідно з даними егерської служби, а також результатами опитування місцевих мисливців і природолюбів, на території мисливського господарства було відмічено досить різноманітний видовий склад мисливської фауни. Перелік виявлених видів подано у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

**Динаміка чисельності основних мисливських тварин за період
2018-2024 рр. в ТОВ МРГ "Ліси Сумщини"**

Види мисливської фауни	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Лось	2	2	2	2	2	-	-
Олень європейський	70	71	72	72	75	75	77
Олень плямистий	18	17	17	17	20	24	35
Козуля	200	201	205	208	239	241	321
Кабан	10	9	10	51	60	63	65
Заєць-русак	542	534	484	492	473	490	501
Білка	25	24	25	23	31	27	37
Ондатра	16	14	12	10	-	-	-
Бобер	24	22	24	30	-	-	-

<i>Продовження таблиці 3.1</i>							
Лисиця червона	27	29	30	26	29	30	39
Єнотовидна собака	10	10	10	10	10	11	12
Борсук	34	36	34	38	38	41	43
Видра	4	4	4	4	4	4	4
Куниця лісова	22	21	24	20	20	20	24
Куниця кам'яна	7	7	9	9	6	6	8
Горностай	16	15	14	13	13	13	15
Кулики	1140	1315	1506	1712	1715	1810	1730
Голуби	975	1297	1486	1746	1750	1850	1851
Сіра куріпка	75	79	72	75	80	110	140
Перепілка	691	736	782	909	910	887	800
Качки	1783	1626	1827	1923	1930	2080	1830
Лиска	450	376	393	469	470	410	380
Курочка водяна	324	295	295	262	265	250	240

За результатами аналізу таблиці виявлена тенденція до збільшення кількості копитних тварин, зокрема в 2024 році популяції оленя європейського – 77, оленя плямистого – 35, козулі – 321, кабана – 65 особин (рис. 3.2).

Олень благородний (*Cervus elaphus* L.)

Олень плямистий (*Cervus nippon* Temminck)

Козуля європейська (*Capreolus capreolus* L.)

Кабан дикий (*Sus scrofa* L.)

Рис. 3.2. Основні види копитних тварин в ТОВ МРГ "Ліси Сумщини"

По хутовому звірю спостерігалась подібна ситуація росту чисельності і максимуму в 2024 році, зокрема: заєць-русак – 501, білка – 37, куниця лісова – 24, куниця кам'яна – 8, горностаї – 15, лисиця - 39, єнотовидна собака – 12 особин (рис. 3.3).

Заєць-русак (*Lepus europaeus* Pallas)

Куниця лісова (*Martes martes* L)

Куниця кам'яна (*Martes foina* Erxleben)

Горностаї (*Mustela erminea* L.)

Лисиця (*Vulpes vulpes* L.)

Собака снотовидний (*Nyctereutes procyonoides* Gray)

Рис. 3.3. Основні види хуттових звірів в ТОВ МРГ "Ліси Сумщини"

Кількість пернатої дичини дещо варіювала за досліджувані роки. Зокрема максимум популяції куликів та качок зафіксовано в 2023 році – 1830 та 2080 відповідно. Прослідковується тенденція до зменшення популяції лиски

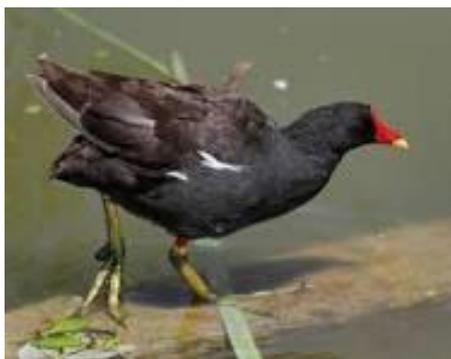
та перепілки починаючи з 2022 року. Очевидна тенденція до зменшення кількості курочки водяної з 2018 р. до даного часу (з 324 до 240 особин). На нашу думку це пов'язано зі зменшенням рівня водойм і відповідно біотопів для існування даного виду (рис. 3.4).

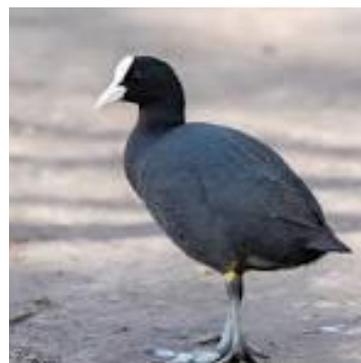
Крижень (*Anas platyrhynchos* L.)

Чирок-свистунок (*Anas crecca* L.)

Курочка водяна (*Gallinula chloropus* L.)

Лиска (*Fulica atra* L.)

Перепілка (*Coturnix coturnix* L.)

Куріпка сіра (*Perdix perdix* L.)

Рис. 3.4. Основні види пернатої дичини в ТОВ МРГ "Ліси Сумщини"

3.2. Інвентаризація та ємність мисливських угідь ТОВ МРГ "Ліси Сумщини"

Одним із ключових завдань упорядкування мисливського господарства є інвентаризація угідь, що передбачає опис їх складу та визначення площ. Інвентаризація мисливських територій охоплює розроблення їх топологічної структури, характеристику типів угідь та уточнення площі, зайнятої кожним типом.

Наукові засади класифікації мисливських угідь

Тип мисливських угідь визначається за двома базовими критеріями:

1. **Кормова продуктивність**, тобто здатність угідь забезпечувати тварин достатньою кількістю кормів.
2. **Ступінь захищеності**, який характеризує можливість виду уникати несприятливих умов та антропогенного впливу.

Додатковими показниками, що формують екологічну цінність угідь для різних видів мисливської фауни, є:

- географічне розташування;
- тип і структура рослинності;
- основне господарське призначення земель;
- стан біотопів та вплив природних і антропогенних факторів на рослинний покрив.

Типологія мисливських угідь господарства

У межах мисливського господарства виділяють 10 основних типів угідь [34], що характеризуються різними умовами існування та кормовими можливостями для диких тварин:

Тип 1 – Ліси хвойні

Включають соснові, ялинові та інші хвойні насадження, чисті або з домішкою листяних порід до двох одиниць складу. Мають різний вік і повноту, можуть містити підлісок і поросль.

Тип 2 – Ліси листяні

Об'єднують насадження твердолистяних і м'яколистяних порід. Домішка хвойних не перевищує двох одиниць складу. Характеризуються різновіковістю та різною повнотою деревостану.

Тип 3 – Ліси змішані

Характеризуються наявністю не менше 30% порід іншої групи. Наприклад, у листяних лісах — понад 30% хвойних, або навпаки. Мають високу біорізноманітність.

Тип 4 – Чагарники

Включають ділянки, вкриті різними видами чагарникової рослинності. Займають обмежені площі, але мають важливе значення як укриття для дрібних тварин.

Тип 5 – Орні землі

Охоплюють рілля, сади, городи, ягідники, виноградники, плантації шовковиці. Є важливими кормовими угіддями для копитних і зайцеподібних.

Тип 6 – Луки

Включають сінокоси, пасовища, галявини, піщані зарості та біогалявини. Мають високу кормову продуктивність у літній період.

Тип 7 – Болота

Об'єднують низинні й верхові болота, а також заболочені території з густою трав'янистою рослинністю. Важливі для водоплавних та навколоводних тварин.

Тип 8 – Водойми

Включають річки, струмки, ставки, озера, водосховища, меліоративні водойми. Забезпечують тварин водою та є місцями проживання для багатьох видів.

Тип 9 – Балки

Охоплюють балки, лощини, яри, як відкриті, так і вкриті деревною та чагарниковою рослинністю. Використовуються як кормові та захисні біотопи.

Тип 10 – Інші угіддя

Містять території, що входять до складу мисливського господарства, але не підлягають бонітуванню: дороги, просіки, газопроводи, ЛЕМ, лінії зв'язку, технічні землі.

Перераховані типи угідь поділяються на підтипи, а ті - на види, що дозволяє детально охарактеризувати структуру мисливських угідь і забезпечити ефективну організацію ведення мисливського господарства.

Оптимальна ємність мисливських угідь - це така загальна кількість основних видів мисливських тварин, яку може підтримувати територія господарства без порушення екологічної рівноваги. За таких умов кормові ресурси, захисні властивості та гніздові біотопи використовуються найбільш раціонально, а шкода, якої можуть завдавати дикі тварини лісовому та сільському господарствам, залишається мінімальною.

Показник оптимальної ємності визначається на основі комплексної оцінки впливу кожного виду мисливських тварин на стан угідь, їхню відновлюваність, а також особливості просторового розміщення та інтенсивності використання біотопів.

Розрахункові показники оптимальної ємності та інші індикатори мисливських угідь ТОВ МРГ "Ліси Сумщини" наведені у таблиці 3.2.

Отже слід зазначити, що середній бонітет з урахуванням чинників в розрізі видів дичини варіює від 2,8 (для бобра та сірої куропатки) до 3,3-3,4 (для свині дикої та лося). Посередні показники 3,0-3,2 отримано для оленя європейського, оленя плямистого, куниці лісової, косулі.

Наступний важливий показник характеристики мисливських угідь оптимальна чисельність розрахункова, особин. За нашими підрахунками на території угідь ТОВ МРГ "Ліси Сумщини" оптимальна популяція мисливської фауни можуть бути: лось – 22, олень європейський – 77, олень плямистий – 57, козуля – 243, свиня дика – 59, заяць-русак – 559, куниця лісова – 35, куріпка сіра – 506, бобер – 36 особин.

Фактична чисельність на 2023 рік наведена в таблиці 3.2 свідчить про можливість збільшення популяцій всіх представників мисливських тварин.

Таблиця 3.2.

**Загальна оптимальна чисельність основних видів мисливських тварин
ТОВ МРГ “Ліси Сумщини”**

Показники	Лось	Олень європ.	Олень плямистий	Козуля європ.	Кабан дикий	Заєць- русак	Куниця лісова	Сіра куріпка	Бобер
Площа власт. угідь(станції перебування тварин), га.	7865	9685	11575	11575	11625	15100	6415	11510	1270
Середній бонітет з урахуванням чинників	3,4	3,1	3,2	3,0	3,3	2,9	3,2	2,8	2,8
Оптимальна щільність, голів на 1000 га	2,8	5,4	4,9	21,0	5,1	37,0	5,4	44	28,3
Оптимальна чисельність розрахункова, голів	22	77	57	243	59	559	35	506	36
Мінім. Чисельність тварин за якої дозволяється добування, голів	2,4	3,6	3,6	15,0	4,0	20,0	3,0	30,0	22,8
Мінімальна щільність тварин на 1000 га угідь за якою дозволяється добування голів	19	35	42	174	47	302	19	345	29
Фактична чисельність тварин на лютий 2023 року, голів	-	75	24	241	63	490	20	110	-
Середній річний приріст поголів'я, %	15	15	15	15	30	25	15	20	20

3.3. Організаційні засади експлуатації (добування) мисливських тварин

Відомо, що кожен мисливський сезон пов'язаний із вилученням певної частини популяції мисливської фауни.

Планування обсягів добування диких звірів і птахів базується на аналізі динаміки їх чисельності та врахуванні екологічних меж стійкого використання ресурсів.

У зв'язку з необхідністю раціонального та науково обґрунтованого регулювання експлуатації мисливських тварин, розрахунки допустимого вилучення виконано з дотриманням показників оптимальної та мінімально допустимої щільності популяції на 1000 га мисливських угідь.

Згідно з принципами сталого мисливського користування:

- експлуатація виду може розпочинатися лише після досягнення чисельністю популяції рівня, не нижчого за мінімальну щільність, що гарантує її природне відтворення;
- за умов, коли щільність є нижчою за мінімальну, дозволяється здійснювати виключно селекційне вилучення, спрямоване на поліпшення породних та вікових характеристик популяції, але не на промисловий відстріл;
- за оптимальної щільності допускається планове вилучення встановленого відсотка особин, що не порушує структуру популяції та не зменшує її відтворювального потенціалу.

У таблиці 3.2 наведено допустимі норми вилучення основних видів мисливської фауни, складені з урахуванням їх мінімальної та оптимальної щільності на території мисливського господарства.

Таблиця 3.3

Допустимі норми вилучення мисливської фауни в ТОВ МРГ “Ліси Сумщини”

Види тварин	Оптимальна щільність		Мінімальна щільність	
	Голів на 1000 га по проекту	Допустимі норми вилучення, по проекту %	Голів на 1000 га	Допустимі норми вилучення, %
Лось	2,8	-	2,4	10
Олень європейський	5,4	13	3,6	10
Олень плямистий	4,9	14	3,6	10
Козуля	21,0	13	15	10
Кабан	5,1	23	4	20
Заєць	37,0	201	20	15
Куниця	5,4	13	3,0	10
Куріпка	44,0	17	20	15

Також нами було проаналізовано можливу динаміку чисельності мисливських тварин за орієнтовного приросту поголів'я та нормованих обсягів експлуатації (добування) в угіддях ТОВ МРГ “Ліси Сумщини”.

Отже, досягнення оптимальної чисельності популяцій основних видів мисливської фауни у мисливських угіддях господарства прогнозується в такі строки:

- олень європейський – 2027 рік;
- олень плямистий – 2031 рік;
- козуля європейська – 2023 рік;
- кабан дикий – 2024 рік;
- заєць-русак – 2025 рік;
- куниця лісова – 2029 рік;
- сіра куріпка – 2035 рік.

Досягнувши оптимальних показників, чисельність цих видів може бути стабільно підтримана протягом усього ревізійного періоду, за умови збереження середньорічного приросту популяцій та дотримання проєктних параметрів вилучення тварин.

Для порівняння та аналізу ефективності запропонованих заходів у наведено підсумкові прогнозовані орієнтовні показники зростання чисельності та обсягів вилучення основних видів мисливської фауни на початок та кінець ревізійного періоду (таб 3.4.).

Таблиця 3.4

**Допустимі норми вилучення мисливської фауни
в ТОВ МРГ “Ліси Сумщини”**

Основні види мисливської фауни	Початок ревізійного періоду (2023)				Кінець ревізійного періоду (2037)			
	Зимова чисельність особин	В % до оптимальної ємності	Розмір відстр.		Зимова чисельність, особин	В % до оптимальної ємності	Розмір відстрілу	
			%	особин			%	особин
Олень європейський	75	144	21	18	52	100	13	8
Олень плямистий	24	42	-	-	57	100	14	9
Козуля	241	99	12	34	243	100	13	36
Кабан	63	107	26	21	59	100	23	18
Заєць-русак	490	88	15	93	559	100	20	140
Куниця лісова	20	57	4	1	35	100	13	5
Сіра куріпка	110	22	-	-	506	100	17	101

Таким чином за результатами розрахунків в ТОВ МРГ “Ліси Сумщини” передбачається стабілізація чисельності основних видів мисливської фауни та досягнення ними оптимальної чисельності

Способи та строки полювання. На території мисливських угідь ТОВ «Мисливсько-рибальське господарство “Ліси Сумщини”» полювання дозволяється проводити відповідно до вимог Закону України «Про мисливське господарство та полювання» та інших нормативно-правових актів.

1. Способи здійснення полювання

Полювання в межах господарства може проводитися такими способами:

1. Індивідуальне полювання. Здійснюється одним мисливцем або групою мисливців, які не застосовують колективні методи облави чи нагону. Колективне полювання Полювання групою мисливців (не менше двох осіб), які діють спільно на визначеній території без застосування нагоничів. Для індивідуального полювання в господарстві спеціально обладнано вишками (рис 3.5).

2. Колективне полювання з нагоничами (облавне полювання) Особливий метод полювання, який передбачає участь стрільців та нагоничів і використовується для добування копитних тварин та хижаків.

2. Засоби, дозволені під час полювання

Під час полювання допускається використання:

- мисливської гладкоствольної та нарізної вогнепальної зброї;
- мисливських собак, ловчих звірів та птахів (за наявності паспортів та допусків до використання у поточному сезоні);
- сіток і пасток для відлову тварин живцем;
- спеціальних пасток для відлову хутрових звірів з науковою або природоохоронною метою (переселення, реінтродукція);

Рис. 3.5. Вишки для індивідуального полювання в ТОВ МРГ "Ліси Сумщини"(власне фото)

- мисливських манків;
- пахучих та харчових принадів, що не мають токсичної дії.

3. Нетрадиційні форми природокористування

З метою розвитку екотуризму та зниження антропогенного навантаження на популяції диких тварин господарство також може впроваджувати:

- фотополювання – безкровну альтернативу традиційному промислу;
- екологічні екскурсії та спостережні маршрути, що дають можливість вивчати фауну в природному середовищі.

4. Строки полювання у мисливських угіддях господарства

Відповідно до статті 19 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», на території ТОВ «Мисливсько-рибальське господарство “Ліси Сумщини”» полювання дозволяється у такі періоди:

Птахи

- качки, лиска, голуби – серпень–грудень;
- самці крижня, гуси, вальдшнеп – березень–квітень; серпень–січень;
- куріпка сіра, фазан, рябчик – жовтень–грудень;
- перепел – серпень–листопад.

Копитні

- самець козулі європейської – 1 травня – 31 грудня;
- самці кабана і оленя плямистого – серпень–січень;
- самки кабана, оленя плямистого, козулі – вересень–грудень.

Хижак та дрібні хутрові звірі

- лисиця, єнотовидний собака – жовтень–лютий;
- заєць-русак – 1 листопада – 31 січня.

5. Організація полювання протягом сезону

Полювання здійснюється у визначені господарством дні тижня.

Користувач мисливських угідь погоджує:

- конкретні дати відкриття та закриття сезону полювання;
- дні та режим полювання;

- норми добування тварин.

Усі рішення ухвалюються в межах загальних строків, визначених законодавством, та погоджуються з відповідними територіальними органами державної влади у сфері охорони довкілля. Після затвердження інформація доводиться до відома громадськості.

3.4. Біотехнічні заходи

Види біотехнічних заходів

У сучасних умовах зростаючого антропогенного навантаження на мисливські угіддя проведення біотехнічних заходів є одним із ключових елементів інтенсифікації мисливського господарства [4-6, 41]. Застосування комплексу таких заходів дає змогу не лише зберігати стабільну чисельність мисливських тварин, але й забезпечувати умови для її зростання, формуючи сталі та високопродуктивне мисливське середовище.

Біотехнічні заходи в мисливському господарстві поділяються на дві основні групи:

A. Заходи загальної (конструктивної) дії

Це роботи довготривалого характеру, які кардинально змінюють кормові, захисні та біотопічні властивості мисливських угідь. Вони забезпечують підвищення ємності території на багато років.

До цієї групи належать:

1. Біотехнічна реконструкція лісових насаджень Спрямована на поліпшення структури лісу, формування підліску, запровадження кормових та захисних порід, підвищення мозаїчності habitatів.

2. Заходи зі збільшення ємності мисливських угідь при виконанні лісогосподарських, сільськогосподарських, гідромеліоративних та інших робіт, що впливають на якість середовища перебування тварин (створення біогалявин, захисних смуг, екологічних коридорів тощо).

3. Кормові та захисні посіви й посадки багаторічних рослин
Висівання сільськогосподарських культур, створення деревно-чагарникових ділянок, плантацій кормових та фітомеліоративних рослин.

4. Створення штучних водойм та їх біотехнічне упорядкування
Забезпечення диких тварин водою впродовж року (по аналогії з природоохоронними комплексами південного степу України), облаштування місць водопою.

5. Організація штучних переходів для вільних міграційних переміщень мисливських тварин. Включає створення екологічних коридорів, проходів через дороги, з'єднання фрагментованих біотопів.

6. Будівництво штучних місць гніздування. Гніздівлі для качиних, дуплянки для хижих птахів, штучні укриття для хутрових звірів.

7. Контроль чисельності хижаків та боротьба з браконьєрством
Забезпечення оптимальної чисельності лисиці, вовка, єнотовидного собаки; систематичні рейди єгерської служби; попередження незаконного полювання.

8. Ветеринарно-санітарні заходи. Моніторинг захворювань, профілактика сказу, АЧС та інших інфекцій, своєчасне вилучення та утилізація хворих тварин, дезінфекційні заходи.

9. Інші роботи тривалої дії, які суттєво та надовго змінюють якість мисливських угідь (меліорація, штучне збагачення кормової бази, створення укриттів).

Біотехнічні заходи групи Б (короткочасної дії)

До заходів групи Б належать роботи тимчасового характеру, які забезпечують покращення кормових, водних та захисних умов у мисливських угіддях у критичні періоди року. Такі заходи не змінюють екологічні властивості угідь на тривалий час, проте є надзвичайно важливими для підтримання життєздатності популяцій мисливських тварин у періоди стресових умов (зима, рання весна, літня спека, періоди міграцій та розмноження).

До біотехнічних заходів групи Б належать:

1. Штучна зимова підгодівля мисливських тварин. Передбачає забезпечення тварин кормами в період нестачі природної кормової бази. Використовують грубі, соковиті, концентровані корми, мінеральні підкормки, солонці, гіллячкові віники тощо (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Заготівля грубих кормів в ТОВ МРГ "Ліси Сумщини"

(власне фото)

2. Тимчасове підвищення кормових і захисних властивостей угідь. Використання порубкових залишків на лісосіках, створення однорічних кормових полів, спорудження сезонних укриттів (куртини з гіллям, штучні «шалаші»).

3. Спорудження тимчасових водопоїв. Викопування невеликих заглиблень, встановлення ємностей із водою, підведення води до природних водоймищ у період літньої посухи.

4. Покращення доступності природних кормів та води. Розчищення підходів до водопоїв, прокладання під'їзних доріжок, облаштування підходів до годівниць, запобігання ожеледиці та обмерзанню.

5. Зменшення впливу чинників неспокою. Обмеження побічних видів лісокористування (випас худоби, заготівля вторинних ресурсів), регулювання рекреаційного навантаження, створення зон спокою.

6. Заходи з охорони біотопів мисливських тварин. Заборона весняного випалювання трави, знищення порубкових решток, застосування відлякувальних засобів на сільськогосподарських агрегатах для зменшення загибелі молодняку під час жнив.

7. Тимчасове підвищення захисності угідь у період розмноження. Організація «острівців тиші», обмеження доступу людей до місць виведення молодняку, встановлення інформаційних попереджувальних щитів.

8. Інші сезонні заходи, спрямовані на покращення умов існування тварин (очищення солонців, ремонт годівниць, облаштування тимчасових укриттів тощо).

Особливості проведення підгодівлі мисливських тварин

Підгодівля повинна враховувати екологічні та фізіологічні особливості видів. Основні принципи:

1. Зимове виснаження кормів. У другій половині зими природні корми різко зменшуються, а їх поживність погіршується.

2. Найкритичніший період - не зима, а рання весна. Найгірший фізіологічний стан тварин спостерігається наприкінці березня – на початку квітня, коли витрачаються останні резерви, а свіжі корми ще не доступні.

3. Птахи особливо чутливі до нестачі кормів. Через високий рівень обміну речовин птахи мають меншу витривалість до голодування, тому потребують регулярної підгодівлі.

4. Перша половина весни найнебезпечніший період року. У цей час відбувається різке зменшення доступності кормів, що може призвести до масової загибелі ослаблених особин.

За належної організації та виконання біотехнічних заходів можна суттєво зменшити негативний вплив природних і антропогенних чинників,

забезпечити мисливській фауні сприятливі умови існування й стабільне відтворення популяцій у межах мисливського господарства.

Створення кормових полів та захисних ремізів

Для підвищення кормових і захисних властивостей мисливських угідь у господарстві протягом багатьох років здійснюють закладку кормових полів та захисних ремізів відповідно до нормативів, наведених у таблиці 3.5-3.6.

Таблиця 3.5

Орієнтовні норми заготівлі та викладки кормів на одну голову мисливської фауни в ТОВ МРГ “Ліси Сумщини”

Види кормів	Одиниця виміру	Види тварин					
		лось	олень європейський	козуля	кабан	заєць-русак	сіра куріпка
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
Сіно лісове, віко-вівсяне	кг	-	40	10	-	1	-
Сінаж (силос)	кг	-	30	10	40	2	-
Віники (деревні)	шт.	-	50	20	-	-	-
Снопки зернові	шт.	-	-	-	-	5	5
Зерно, комбікорм, зерно-відходи, жолуді	кг	-	20	15	30	-	5
Кореневульбоплоди	кг	-	60	30	100	2	-
Кукурудза в початках	кг	-	40	20	80	2	-
Сіль-лизунець	кг	6	4	3	4	0,3	-

Кормові поля

Під час створення кормових полів необхідно враховувати такі вимоги:

1. Підбір культур. Перевагу слід надавати багаторічним кормовим рослинам, які не потребують щорічного проведення складних агротехнічних робіт. Доцільно застосовувати багаторічні бобові й злакові суміші, топінамбур, інші високопродуктивні кормові культури, що забезпечують тривалий кормовий ефект.

2. Розміщення полів. Кормові площі мають бути *невеликих розмірів* та рівномірно розподілені по всій території господарства. Вони повинні розташовуватись:

Таблиця 3.б.

Розрахункова кількість корму для оленя шляхетного в умовах ТОВ МРГ “ Ліси Сумщини”

Назва кормів	Одиниця виміру	2023-2024	2024-2025	2025-2026	2026-2027	2027-2028	2028-2029	2029-2030	2030-2031	2031-2032	2032-2033	2033-2034	2034-2035	2035-2036	2036-2037	2037-2038
		2023-2024	2024-2025	2025-2026	2026-2027	2027-2028	2028-2029	2029-2030	2030-2031	2031-2032	2032-2033	2033-2034	2034-2035	2035-2036	2036-2037	2037-2038
І По проекту																
Сіно лісове	т	2.72	2.48	2.28	2.16	2.08	2.08	2.08	2.08	2.08	2.08	2.08	2.08	2.08	2.08	2.08
Сінаж (силос)	т	2.04	1.86	1.71	1.62	1.56	1.56	1.56	1.56	1.56	1.56	1.56	1.56	1.56	1.56	1.56
Кормові пучки	тис.шт	3.40	3.10	2.85	2.70	2.60	2.60	2.60	2.60	2.60	2.60	2.60	2.60	2.60	2.60	2.60
Зернові відходи	т	1.36	1.24	1.14	1.08	1.04	1.04	1.04	1.04	1.04	1.04	1.04	1.04	1.04	1.04	1.04
Кукурудза в качаках	т	2.72	2.48	2.28	2.16	2.08	2.08	2.08	2.08	2.08	2.08	2.08	2.08	2.08	2.08	2.08
Коренеплоди	т	4.08	3.72	3.42	3.24	3.12	3.12	3.12	3.12	3.12	3.12	3.12	3.12	3.12	3.12	3.12
Кількість тварин	ос	68	62	57	54	52	52	52	52	52	52	52	52	52	52	52
Кількість годівниць	шт	7	6	6	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
ІІ По даних щорічного обліку мисливської фауни (заповнюється господарством)																
Сіно лісове	т															
Сінаж (силос)	т															
Кормові пучки	тис. шт															
Зернові відходи	т															
Кукурудза у качаках	т															
Коренеплоди	т															
Кількість тварин	ос															
Кількість годівниць	шт															

Кількість годівниць планується із розрахунку: одна годівниця на 10 тварин

- на відстані не менше 1–1,5 км від населених пунктів;
- подалі від автомобільних доріг загального користування, щоб мінімізувати фактор турбування;
- поблизу місць концентрації мисливських тварин, але у зонах, що легко контролюються егерською службою.

3. Покращення захисних умов.

Навколо кормових полів доцільно висаджувати високорослі трав'янисті культури, швидкорослі чагарники та дерева, які створюють укриття й знижують ризик браконьєрства.

Захисні ремізи

У Лісостеповій лівобережній зоні, як правило, немає потреби створювати повнокомпонентні стаціонарні ремізи. Покращити захисні умови угідь можна за допомогою простіших біотехнічних заходів:

1. Збереження підліску та куртин дерев. Підлісок, групи дерев із густими кронами, дерева з дуплами та природні зарості чагарників формують стабільні укриття для тварин.

2. Загущені посадки та формування узлісь. Під час проведення вибіркового рубок доцільно залишати ділянки зі зімкнутістю не нижче 0,7 і площею не менш як 0,25 га, які виконуватимуть функції природних ремізів.

3. Висадження густих та колючих кущів. Глід, терен, шипшина й інші кущі з колючками створюють незручні для хижаків і людей укриття, де тварини можуть безпечно відпочивати.

4. Штучні укриття. За потреби використовують штучні конструкції з гілляччя, деревних решток, валів-сніговиків або куртин, які підвищують захисність угідь у зимовий період.

Спеціальні ремізи для зайця-русака

Створення спеціальних «зайцевих» і «тетерукових» ремізів є ефективним засобом підвищення виживання цих видів.

Для цього:

- молоді берези або осики підрубують так, щоб вони *падали стовбур до стовбура*, формуючи щільний трикутний або прямокутний захисний контур;
- узимку всередині такої ремізи викладають корм (віники, сіно, зернові суміші);
- конструкція забезпечує надійне укриття від хижаків, вітру та негоди.

Такі штучні укриття особливо ефективні у роки з високою глибиною снігового покриву та дефіцитом природних кормів.

Солонці

Сіль є одним із найважливіших мінеральних компонентів раціону диких тварин. У природних умовах її вміст у кормах, ґрунтах і воді, як правило, недостатній, тому копитні активно потребують додаткових джерел мінеральних речовин. Влаштування солонців у мисливських угіддях є обов'язковим елементом біотехнічних заходів, спрямованих на покращення умов існування диких тварин та стабілізацію їх популяцій (табл. 3.7).

Розміщення солонців

Солонці необхідно встановлювати в місцях, які найбільше приваблюють копитних, а саме:

- поблизу водопоїв;
- у рідколіссі, біля галявин і на узліссях;
- поблизу місць постійних переходів та осередків перебування тварин.

Щільність розміщення солонців визначається:

- видовим складом копитних,
- їх чисельністю,
- структурою лісових насаджень та рослинного вкриття,
- характером ґрунтів.

У середньому рекомендується встановлювати 1–2 солонці на 100 га мисливських угідь. У місцях концентрації тварин їх кількість може бути збільшена.

Рис. 3.6. Солонці в лісомисливських угіддях ТОВ МРГ "Ліси Сумщини"(власне фото)

Основні типи солонців

У господарствах застосовують найрізноманітніші конструкції солонців, зокрема:

1. природні пні-солонці, утворені у результаті вивітрювання або розкладу деревини;
2. солонці-ями (копанки);
3. солонці у вигляді корит, ящиків або навісних конструкцій;
4. рамні солонці, що монтуються на пеньках — найбільш поширений варіант.

Солонець у вигляді рами

Серед штучних конструкцій особливо ефективними є рамні солонці, які встановлюють на рівний, гладко зрізаний пень хвойної або твердолистяної породи. Вони мають низку переваг над природними пнями, які не завжди трапляються там, де найбільше потрібні.

Конструкція:

- пень заввишки 30–40 см;
- на верх пня кріпиться міцна рама, виготовлена з товстої м'якої жердини;
- оптимальний розмір рами - $35 \times 25 \times 12$ см.

Переваги рамного солонця:

- дешевизна й простота виготовлення,
- гігієнічність (сіль не контактує безпосередньо з ґрунтом),
- тривале збереження солі від опадів,
- природний вигляд - конструкція нагадує натуральний пень-солонець,
- можливість встановлення саме там, де це найнеобхідніше для тварин.

У раму засипають кухонну сіль, лізуни або спеціальні мінеральні блоки, які поступово розчиняються під дією опадів, що забезпечує безперервний доступ тварин до мінеральних речовин.

Зимова підгодівля мисливських тварин

У зимовий період доступність природних кормів істотно знижується, а їх поживність та енергетична цінність помітно погіршуються. За умов глибокого снігового покриву, ожеледиці або тривалих морозів тварини витрачають значно більше енергії на підтримання життєвих функцій. У цей час особливо важливим є проведення біотехнічних заходів, спрямованих на

штучне забезпечення тварин необхідними кормами та мінеральними добавками.

Одним із ключових компонентів зимової підгодівлі є мінеральне забезпечення, адже природні корми не містять достатньої кількості солей, необхідних для повноцінного функціонування організму.

Норми забезпечення мінеральними кормами

Проектом передбачено влаштування солонців для основних видів мисливських тварин. Їх кількість визначається відповідно до зоотехнічних норм:

- 1 солонець на 20 голів козулі або зайця-русака;
- 1 солонець на 10 голів оленя або кабана;
- 2 солонці на кожні 10 голів лося.

Підгодівля кухонною сіллю зайця-русака має здійснюватися безперервно протягом року, що є обов'язковою умовою раціональної організації мисливського господарства для цього виду.

Річна потреба солі

Доведено, що річні норми витрати солі становлять Табл. 3.8):

Таблиця 3.8

Річна норма солі на одну особину видів мисливської фауни

Вид тварини	Річна норма солі на 1 особину, кг
Лось	6,0 кг
Олень благородний / плямистий	4,0 кг
Кабан дикий	4,0 кг
Козуля європейська	3,0 кг
Заєць-русак	0,3 кг

Ці норми забезпечують достатній рівень надходження мікро- та макроелементів (натрій, хлор, кальцій, магній), що підтримує фізіологічний стан тварин протягом періоду найвищої енергетичної потреби.

Організація мінеральної підгодівлі

Солонці мають бути рівномірно розміщені по території угідь, переважно:

- поблизу місць концентрації тварин;
- на узліссях, галявинах, у рідколіссі;
- біля природних або штучних водопоїв.

Сіль закладають у солонці у вигляді:

- кухонної кам'яної солі,
- пресованих лізунів,
- мінеральних блоків.

Заповнення солонців повинно контролюватися єгерською службою протягом усього року, з особливою увагою в періоди грудень–квітень.

Загальні витрати на мінеральну підгодівлю

Зведені дані щодо річної потреби солі та кількості солонців для основних видів мисливських тварин наведені у таблиці 3.7.

Боротьба з браконьєрством

Мисливські тварини, що перебувають у стані природної волі, у тому числі в межах мисливських угідь, належать до природних ресурсів загальнодержавного значення. Однією з головних загроз їх збереженню є браконьєрство, яке завдає значної шкоди популяціям диких тварин, порушує природну рівновагу та знижує ефективність ведення мисливського господарства.

Таблиця 3.7.

Загальна потреба в солі та солонцях в умовах ТОВ МРГ “ Ліси Сумщини”

Ілюстрація ІО.4.1.

Показники	Види тварин	Роки															
		2023-2024	2024-2025	2025-2026	2026-2027	2027-2028	2028-2029	2029-2030	2030-2031	2031-2032	2032-2033	2033-2034	2034-2035	2035-2036	2036-2037	2037-2038	
Кількість особин (зимова чисельність)	Олень європейський	68	62	57	54	52	52	52	52	52	52	52	52	52	52	52	
	Олень плямистий	28	32	37	42	46	50	54	56	57	57	57	57	57	57	57	
	Козуля	243	243	243	243	243	243	243	243	243	243	243	243	243	243	243	
	Кабан	61	59	59	59	59	59	59	59	59	59	59	59	59	59	59	
	Засць-русак	520	552	559	559	559	559	559	559	559	559	559	559	559	559	559	
Кількість солонців, шт.	Олень європейський	7	6	6	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	
	Олень плямистий	3	3	4	4	5	5	5	6	6	6	6	6	6	6	6	
	Козуля	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	
	Кабан	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	
	Засць-русак	26	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	
Річні Витрати солі, кг	Олень європейський	272	248	228	216	208	208	208	208	208	208	208	208	208	208	208	
	Олень плямистий	112	128	148	168	184	200	216	224	228	228	228	228	228	228	228	
	Козуля	729	729	729	729	729	729	729	729	729	729	729	729	729	729	729	
	Кабан	244	236	236	236	236	236	236	236	236	236	236	236	236	236	236	
	Засць-русак	156	166	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	
Разом: кг	1513	1507	1509	1517	1525	1541	1557	1565	1569								

Організація протибраконьєрської роботи

Для мінімізації незаконного добування дичини керівництво та єгерська служба господарства мають проводити систематичну, рішучу та скоординовану роботу, що включає:

1. Створення мобільних оперативних груп. Доцільно формувати змішані рейдові групи із єгерів, представників мисливської громадськості та, за можливості, працівників Національної поліції. Такий підхід підвищує ефективність рейдів і забезпечує юридичну підтримку під час затримання порушників.

2. Планове патрулювання території. Основна увага повинна приділятися:

- ділянкам з високою щільністю звірів,
- місцям зимових концентрувань,
- підгодівельним майданчикам,
- кормовим полям і водопоям,
- територіям поблизу автошляхів та околиць населених пунктів.

3. Матеріально-технічне забезпечення єгерської служби. Для оперативного реагування єгері мають бути забезпечені:

- автотранспортом і засобами пересування,
- приладами нічного бачення та прожекторами,
- фото- та відеофіксуючою технікою,
- засобами радіозв'язку.

Це дозволяє збільшити площу контролю та скоротити час реагування на правопорушення.

Профілактичні заходи та екологічна просвіта

Важливу роль у запобіганні браконьєрству відіграє попереджувальна агітаційно-просвітницька робота, яка передбачає:

- встановлення інформаційних стендів, аншлаків та панно із зазначенням правил полювання і відповідальності за їх порушення;

- інформування населення через місцеве радіо, телебачення, соціальні мережі й мисливські колективи щодо строків полювання, дозволених способів добування, заборон та штрафних санкцій;
- співпрацю з місцевими громадами, освітніми закладами, природоохоронними організаціями.

Такі заходи формують у населення відповідальне ставлення до природних ресурсів та зменшують кількість правопорушень.

Порядок притягнення браконьєрів до відповідальності

Усі випадки незаконного добування тварин підлягають обов'язковій фіксації. Єгерська служба складає акт порушення, після чого винна особа зобов'язана відшкодувати завдані збитки.

Відшкодування збитків здійснюється:

- добровільно – на підставі складеного акта;
- у судовому порядку – якщо порушник відмовляється сплатити збитки або ухиляється від відповідальності.

Розмір шкоди визначається відповідно до такс для обчислення збитків, затверджених спільним наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України та Державного комітету лісового господарства України від 18.07.2007 р. № 332/262, погодженим Міністерством фінансів України та зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 02.08.2007 р. за № 878/14145.

Такси не поширюються на види, занесені до Червоної книги України - відповідальність за їх добування регулюється окремими нормативними актами.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

За результатами вивчення досвіду ведення мисливського господарства в ТОВ МРГ «Ліси Сумщини» можна зробити наступні висновки:

2. Мисливські угіддя ТОВ «Ліси Сумщини» є типовими для північно-східної частини Лісостепу України та характеризуються значним різноманіттям ландшафтів – від лісових масивів і луків до водно-болотних екосистем. Це створює передумови для формування стійких популяцій більшості видів мисливської фауни, зокрема козулі, дикого кабана, зайця-русака та хижих видів. Середній бонітет з урахуванням чинників в розрізі видів дичини варіює від 2,8 (для бобра та сірої куропатки) до 3,3-3,4 (для свині дикої та лося). Посередні показники 3,0-3,2 отримано для оленя європейського, оленя плямистого, куниці лісової, косулі.

3. Кліматичні умови території є сприятливими для ведення мисливського та лісового господарства, що підтверджується високою продуктивністю лісових насаджень і відсутністю критичних природних загроз для фауни. Разом із тим ранньоосінні та пізньовесняні заморозки, снігові зими з глибоким промерзанням ґрунту вимагають системних біотехнічних заходів.

4. Структура угідь характеризується переважанням польових та лісових ландшафтів, що забезпечує різноманітність середовищ існування, але водночас зумовлює необхідність ретельного контролю за антропогенним фактором. Інвентаризація угідь проведена якісно, з виділенням 10 типів мисливських біотопів, що дозволяє точніше планувати охоронні й біотехнічні заходи.

5. Оптимальна чисельність мисливської фауни для угідь ТОВ МРГ «Ліси Сумщини»: лось – 22, олень європейський – 77, олень плямистий – 57, козуля – 243, свиня дика – 59, заяць-русак – 559, куниця лісова – 35, куріпка сіра – 506, бобр – 36 особин.

6. Біотехнічна робота в господарстві здійснюється на достатньо високому рівні.

- запроваджуються як конструктивні (довготривалі) заходи: створення кормових полів, реміз, охоронних ділянок, підтримання підліску;
  - так і сезонні заходи: зимова підгодівля, підготовка солонців, облаштування укриттів, забезпечення водопоїв.
- Підхід є комплексним та відповідає вимогам ведення мисливського господарства в умовах Лісостепу.

7. Мінеральна підгодівля копитних тварин організована відповідно до нормативів, із розрахунком потреб для кожного виду. Правильно налагоджена система солонців забезпечує стабільний фізіологічний стан популяції протягом року, зокрема у критичний весняний період.

8. Ефективність охорони мисливських угідь у господарстві висока:
- за останні 5 років не було відмічено серйозних спалахів захворювань, окрім контрольованих випадків сказу та АЧС;
  - функціонує дієва система протиепізоотичних заходів;
  - регулярні рейди егерської служби забезпечують належний рівень захисту фауни.

9. Боротьба з браконьєрством здійснюється системно, із залученням поліції, місцевих громад та мисливських колективів. Ведеться профілактична робота, встановлюються інформаційні аншлаги, у разі порушень складаються акти та застосовуються затвержені такси. Це сприяє зниженню незаконного добування тварин та збереженню мисливських ресурсів.

10. Планування чисельності основних видів мисливської фауни є науково виваженим.

- для кожного виду визначено оптимальну та мінімальну щільність;
- розраховані строки досягнення оптимальної чисельності (козуля європейська - 2023 р., кабан дикий - 2024 р., олень європейський - 2027 р.,

лань - 2031 р., заєць-русак - 2025 р., куниця лісова - 2029 р., куріпка сіра 2035 р.);

○ розроблені допустимі норми вилучення, що гарантують невиснажливе використання фауни.

11. Строки полювання у господарстві визначені відповідно до Закону України «Про мисливське господарство та полювання», узгоджені з територіальними органами екологічного контролю та доведені до громадськості. Порядок полювання регулюється з урахуванням безпеки, охорони тварин та підтримання оптимальної чисельності мисливських видів.

12. Досвід ТОВ «Ліси Сумщини» можна вважати ефективною моделлю ведення мисливського господарства у Лісостеповій зоні України.

Господарство демонструє збалансований підхід, який включає:

- наукове планування;
- належну охорону угідь;
- грамотну організацію полювання;
- якісні біотехнічні заходи;
- взаємодію з місцевими громадами;
- постійний контроль за чисельністю та станом тварин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко Т. І. Зміни клімату та їх вплив на агросферу України. Київ: Аграрна наука, 2006. 256 с.
2. Апостол А. П. Стан та тенденції антропогенного навантаження на природні екосистеми України. Екологічний вісник. 2020. №1. С. 15–21.
3. Бондаренко В. Д., Кучер О. І. та ін. Мисливствознавство. Київ: Урожай, 1993. 412 с.
4. Бондаренко В. Д. Біотехнія навч. посібник. Ч. 1. Львів : ІЗМН, 1998. 203 с.
5. Бондаренко В. Д. Біотехнія навч. посібник. Ч. 2 Львів : ІЗМН, 2001. 203 с.
6. Баранець, С. Й. Біотехнічні заходи у приватних мисливських господарствах. Харків: ХНАУ, 2020. 132 с.
7. Волох В. М. Сучасний стан популяцій копитних степової зони. Миколаїв: Імекс, 2014. 186 с.
8. Волох В. М. Охорона та відтворення мисливських тварин Півдня України. Мелітополь: МДПУ, 2015. 203 с.
9. Вовк О. М., Грабовий В. М. Проблеми та перспективи розвитку мисливського господарства в умовах реформування лісової галузі України. Науковий вісник НЛТУ України. 2020. Т. 29, № 3. С. 52-58.
10. Гонта О. І., Музика В. В. Європейський досвід ведення мисливського господарства: перспективидляУкраїни. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. С.113–125
11. Держлісагентство України. Статистичний щорічник лісового та мисливського господарства України. Київ, 2019. 214 с.
12. Державне агентство лісових ресурсів України. Таксація копитних тварин в Україні (2010–2022 рр.). Київ, 2022.

13. Дідик Ю. М. Особливості розвитку популяцій мисливських звірів Полісся. Науковий вісник УкрДЛТУ. 2006. Т. 16.2. С. 122–129.
14. Домніч А. В. Трансформація природних біотопів під впливом антропогенних факторів. Харків: ХНАУ, 2010. 152 с.
15. Закон України «Про тваринний світ» від 13.12.2001 №2894-III.
16. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 №1264-XII.
17. Закон України «Про мисливське господарство та полювання: від 22.02.2000 №1478-III» [Електронний ресурс].–Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14>. (Дата звернення: 12.08.2025)
18. Каренко Л. М., Ермантраут А. В. Статистичні методи в біології. Київ: ВПЦ КДАУ, 2000. 241 с.
19. Кірієв А. В., Лазарева Н. С. Еколого-економічні аспекти функціонування мисливського господарства в умовах воєнного стану. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2023.
20. Клименко, М. О. Раціональне використання мисливських ресурсів у приватному секторі. Київ: Аграрна освіта, 2023. 176 с
21. Корж О. П., Катиш С. В. та ін. Динаміка чисельності мисливських видів Лісостепу України. Вісник СНАУ. 2006. №7. С. 33–37.
22. Ковальчук А. І. Виклики та перспективи мисливського господарства в Україні під час війни. Інформаційно-аналітичний матеріал УТМР (Українського товариства мисливців та рибалок). 2024.
23. Кратюк О. Л. Мисливська фауна українського Полісся: сучасний стан та проблеми охорони. Житомир: Полісся, 2018. 228 с.
24. Катиш С. В. Біотехнічні заходи у мисливських господарствах Лісостепу. Суми: СНАУ, 2016. 98 с.
25. Павленко В. В., Савченко Л. А. Сучасний стан та перспективи розвитку мисливського господарства України. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2022. с. 156

26. Мельник А. М., Петренко М. В. та ін. Гідротермічний коефіцієнт як індикатор кліматичних змін в Україні. Метеорологія та гідрологія. 2020. №6. С. 55–63.
27. Муравйов А. О. Статистичний аналіз чисельності мисливських тварин України. Аграрний вісник. 2019. №12. С. 42–48.
28. Мельник Т. І., Чигринець В. П. Лісомисливське господарство. Конспект лекцій для студентів спеціальності 205 – «Лісове господарство» денної і заочної форми навчання // Т. І. Мельник, В. П. Чигринець. Суми, 2020. 20 с.
29. Лісомисливське господарство. Навч. посібник для студентів 4-го курсу спеціальності 205 "Лісове господарство" денної та заочної форми навчання / Мельник А. В., Мельник Т. І., Товстуха О. В. Суми, 2020. – 86 с.
30. Пепко В. О. Особливості ведення мисливського господарства на Поліссі. Вісник НУБіП. 2017. №2. С. 114–120.
31. Потіш Л. А. Мисливська фауна Карпат: стан, проблеми, перспективи. Львів: ЛНАУ, 2016. 276 с.
32. Соболев О. М. Вплив абіотичних та антропогенних факторів на популяції мисливських тварин. Лісівництво і агролісомеліорація. 2021. Вип. 138. С. 89–97.
33. Смаголь В. М. Степова мисливська фауна України: стан і перспективи. Херсон: Айлант, 2003. 214 с.
34. Смірнова І. О., Бугло Д. О., Петриченко В. В. Екологічні основи оцінки мисливських угідь. Харків: ХНАУ, 2011. 144 с.
35. Желізко М. І., Параняк Р. П., Калин Б. М. Мисливська фауна Західної України: аналіз чисельності та стану угідь. Науковий вісник ЛНАУ. 2016. №23. С. 98–105.
36. Хомик М. В. Біотехнічні заходи у лісомисливських господарствах України. Київ: Либідь, 2017. 120 с.
37. Хоєцький П. Б. Стан популяцій копитних у Західному регіоні України. Науковий вісник ЛНАУ. 2009. Т. 13. С. 45–52

38. Bolger M., Hays S. G. Title: A review of private land hunting programs in the United States: Conservation, revenue, and policy implications. Publication: Journal of Environmental Management. 2021. Vol. 297. P. 10.
39. Gunnarsson B., Angelstam P. Title: Hunters' management objectives and perceptions of forest resources in relation to property types and forest management regimes in Sweden. Publication: Forest Policy and Economics. Year: 2020. Vol. 118. P 27.
40. Gause G. Experimental studies on competition. Journal of Experimental Biology. 1935. №12. P. 1–26.
41. Elton C., Miller R. The ecological mechanisms of competition. Ecology. 1954. Vol. 35, №1. P. 1–20.
42. FAO. Global Land Use Database. Rome, 2020.
43. Melnyk Andrii, Tovstukha Alexander, Melnyk Tetyana, Kremenetska Yevheniia, Trotskaya Svetlana DYNAMICS OF UNGULATES ANIMALS UNDER MODERN ANTOPOGENIC LOAD IN FORESTRY FACILITIES OF SUMY REGION /Monograf / Poland/ - 2022. – P. 86-93. DOI: <https://doi.org/10.31435/rsglobal/048-7>
44. Volterra V. Fluctuations in the abundance of species considered mathematically. Nature. 1926. Vol. 118. P. 558–560.
45. WWF-Україна. Методичні рекомендації з моніторингу великих ссавців. Київ, 2020. 64 с.

ДОДАТКИ

